

Eessõna

Mitmekeelne ja mitmekultuuriline haridus

Mitmekeelsus on Eesti ühiskonna järjest loomulikum olek. Kui 2011. aasta rahvaloenduse järgi oli Eestis igapäevakasutuses 157 keelt, siis 2021. aasta loenduse järgi oli kodus kõneldavate keelte arv tõusnud 230–240 maile (vrd Statistikaamet, 2021; Raag, 2022). Samal ajal on meil N. Liidu okupatsiooni ajast säilinud paralleelne venekeelne lasteaia- ja põhikoolivõrgustik, mis hõlmas 1991. aastal ja hõlmab ka praegu 13 protsenti koole. Õpilasi oli seal Eesti taasiseseisvumise ajal 37 protsenti, praeguseks on see suhtarv kahanenud u 13,5 protsendini. Lisaks õpib 5,4 protsenti lapsi eestikeelses keelekümbluskoolis ja veidi alla sajandiku õpilastest inglise, prantsuse või soome õppekeelega koolis. Eesti õppekeeles õpib seega üle 80,4 protsenti koolinoortest, koos keelekümblusega on see suhtarv 85,8 (Haridusilm, 2022). Säilitades sellises olukorras vene õppekeelega koole, seatakse seal haridust omandavad noored edasiõppimise ja töövõimaluste poolest eestikeelses riigis ebaõiglaselt halvemasse olukorda, kui on ülejäänud mitmesaja emakeelega eesti keeles õppijad (vt ka Pöder *et al.*, 2017). Valitsuskoalitsioon on aastateks 2022–2023 sõlmitud koalitsioonileppes eesmärgiks seadnud ühtse eestikeelse hariduse (vt Eesti Reformierakonna...), mille teostamine võtab aega ka juhul, kui see seadustatakse. Sõltumata poliitilistest debattidest peab aga õpetaja toimetama mitmekeelsete ja kultuuritaustalt erinevate õppijatega iga päev.

Selle EHA erinumbriga eesmärk on aidata õpetajatel, õpetajakoolituse üliõpilastel, õppejõududel ja poliitikakujundajatel mitmekeelse ja -kultuurilise hariduse valdkonnas paremini orienteeruda, pakkudes kasulikku lugemist Eestis ja mujal neil teemadel tehtud uuringute kohta. Kogumiku artiklite temaatika on üsna lai, ulatudes koolieelikutest (sh keelepuudega lastest) täiskasvanuteni, õpetaja toimetulekut mõjutavatest teguritest koolikeskkonna, õppemeetodite ja õpivarani.

Samas oleks kitsas rääkida muukeelsete riigikeeleoskusest. Ka eesti lapsed on mitmekeelsed. Martin Ehala uuris Katrin Niglasega aastal 2003 ning Anni Tammemäega aastal 2011 eesti õpilaste keelehoiakuid. Inglise keel oli 2003. aastal tavaline 18 protsenti õpilaste jaoks, kes elasid ja suhtlesid iga päev kahes keeles. Aastaks 2011 oli inglise keele igapäevakasutus tõusnud 24 protsendini.

Inglise keelt harva või üldse mitte kasutajate osatähtsus vähenes uuritud ajal 54 protsendilt 33-le. (Ehala & Niglas, 2004; Tammemägi & Ehala, 2012.) Arvestades veebi jm ingliskeelse teabe kättesaadavuse kasvu, võib oletada, et neile uurimustele järgnenud 10 aastaga on eesti-inglise kakskeelsus muutunud pigem tavaliseks.

Mitmekeelsust kui Euroopa Liidu ideoloogiat tutvustab eesti lugejale raamat „Mitmekeelsus kui sild vastastikuse mõistmise teel“ (Euroopa Komisjon, 2009). Mitmekeelsus kui kognitiivne nähtus on oluline ka Euroopa keeleõppe ühtses raamistikus (vt Euroopa keeleõppe raamdokument, 2007, lk 187–195). Eestis on mitmekeelsusega tegeldud eri aspektidest. Ülevaate peamistest teooria-test, uurimistulemustest ja õppemeetoditest annab Tallinna Ülikooli teadlaste Reili Arguse, Tiina Rüütmaa ja Anna Verschiku kommenteeritud ülevaade asjakohasest kirjandusest (2021). Anna Verschik on tegelnud muu hulgas keelekontaktide, mitmekeelsuse ja koodivahetusega (vt nt Verschik, 2021). Keeleõpetajatele on asendamatu tema artikkel, mis suhestab mitmekeelsuse keelekontaktide jm taustaga (Verschik, 2019). Inimese ja rahvastiku mitmekeelsuse ja -kultuurilisuse aspekte käsitlevad paljude Tartu Ülikooli teadlaste tööd. Näiteks Martin Ehala, Anastassia Zabrodskaia, Kadri Koreiniku ja Birute Klaas-Langi töörühm on tegelnud identiteediküsimuste ja eesti keele öko- loogiaga (vt nt Ehala 2017; Ehala, Koreinik, 2021). Mõneti loovad asjakohast keelesituatsiooni ja keeleõppe tausta mitmed Tallinna Ülikooli õppejõu Krista Kerge artiklid (vt Kerge 2007, 2012, 2014). Õpetajat toetab otseselt Reili Arguse artikkel eesti keele õpetamisest mitmekeelses klassis (2022). Rohkelt materjali pakub Haridus- ja Noorteamet (Harno, *s.d.*).

Mitmekultuurilisus nii mõiste kui ka hariduspraktikana on avar valdkond ja pakub eripalgelisi tõlgendusi. Riikides, mille elanikkond on moodustunud peamiselt sisserännanutest (USA, Kanada, Austraalia), on rõhuasetused teised kui ajalooliselt suhteliselt monokultuurilistes rahvusriikides. Paralleelselt on kasutusel terminid mitmekultuuriline, interkultuuriline, kultuuridevaheline, multietniline ning laiema tähendusega kaasav haridus. Ka Eesti kontekstis on mõistelist selgust otsitud pikki aastaid. Edgar Krull osutab oma 1999. aastal ilmunud Akadeemia artiklis sõna *interkultuuriline* negatiivsele konnotatsioonile, mis seostub nõukogude perioodi internatsionalistlike kasvatuspüüdlustega, milles nähti õigustatult vaid venestamisaotlust (Krull, 2019). Praegu on eestikeelse katusterminina kasutusel *mitmekultuuriline haridus*, millega tähistatakse rahvuslikku, sotsiaalset, keelelist, religioosset jm mitmekesisust väärtustavat haridust. Selle valdkonna uurimissuundadena on Eestis viimasel kahel kümnendil hoogustunud kakskeelsuse ja õppekeelest erineva kodukeelega õpilaste, sh erivajadustega õppijate uurimine. Kultuuriline mitme-

kesisus ning austus emakeele ja kultuuri vastu on Eesti kooli alusväärtused ning kultuuri- ja väärtuspädevuse arendamist peetakse esmatähtsaks ka põhikooli ja gümnaasiumi riiklikes õppekavad. Kuidas seda teha, on kirjutanud Tiia Tulviste ja Anni Tamm (Tulviste, Tamm, 2015; Tamm, 2020). Kuidas arvestada mitmekultuurilisusega õpetuses ja kasvatuses esimeses ja teises kooliastmes, kirjeldab Aune Valk (2010). Lasteaedadele on abiks metoodilised juhendid ja kogemuslood, näiteks „Meie mitmekultuuriline lasteaed“ (Tuul *et al.* 2011; Järva, 2012) ning Eesti Pagulasabi ja Tartu Ülikooli eetikakeskuse koostöös valminud õppevahendid lasteaiale, kuhu kuuluvad õppevideod ja käsiraamat (Eesti Pagulasabi, 2018). Integratsiooni Sihtasutuse kodulehelt leiab lugeja ülevaate lõimumisteemalistest konverentsidest, koostööst ja ilmunud õppematerjalidest (Integratsiooni Sihtasutus, 2022).

Põhjaliku kokkuvõtte mitmekultuurilise hariduse senistest uuringutest ja sidusrühmade panusest leiab Balti Uuringute Instituudi raportist „Mitmekultuurilise hariduse tegevuste kaardistamine: uuringuaruanne“ (2019). Olulisemate kontseptsioonidena mitmekultuurilise hariduse arengus toob nimetatud uuring välja järgmised: koosõppiv kool, inimõiguste hariduse kontseptsioon ja ühtse Eesti kooli mudel. Viimane, tuntud ka kui *RITA-ränne* projekt (2018–21) seadis eesmärgiks konstrueerida Eestile sobiv mitmekultuurilise kooli mudel. Mitmekultuurilise koolina nähakse siin kooli, „kus õpivad koos erineva keele- ja/või kultuuritaustaga õpilased, kellele tagatakse nüüdisaegse õpikäsituse põhimõtetest lähtuv peamiselt eestikeelne õpe, mis toetab Eesti riigiidentiteedi kujunemist ja eneseteostust ühiskonnas, väärtustades õpilaste kultuurilist identiteeti“ (Rääsk *et al.*, 2020, lk 5). Kasvava sisserände tõttu on Eesti kool muutunud aina mitmekeelsemaks ja -kultuurilisemaks ning sellega seotud väljakutsed võtab kokku valdkonna kõige värskem raport (Balti Uuringute Instituut, 2021). Siin analüüsitakse Eesti koolide senist toimetulekut rändetaustaga laste kohanemise toetamisel, sealhulgas uussisserändajast laste eesti keele õpet koolis.

Erinumbri avab USA haridusteadlase ja õpetajakoolitaja **Kara Browni** ülevaateartikkel keeleökoloogiast ja mitmekeelsest haridusest. Kõigepealt leiame ülevaate keeleökoloogiat defineerivatest aspektidest, nagu holism ja dünaamilisus, seejärel seatakse keskmesse kõrghariduse, transkeelsuse ning keeleliste õiguste ja jätkusuutlikkuse ühisosa. Artikli lõpus visandatakse keeleökoloogia võimalikud uurimissuunad tulevikus.

Õpetajate arusaamadele väärtustele keskenduvast dialoogilisest kommunikatsioonist (VKDK) keskendub **Mari-Liis Nummerti, Halliki Harro-Loidi ja Mari-Liisa Parder** artikkel. Kultuuridevahelisi väärtusi puudutavad arutelud eeldavad vastastikust kuulamist ja mõistmist ning sellele tugineb ka Tartu

Ülikooli eetikakeskuses loodud õpilaste mäng „Väärtuste avastajad“. Uuring kirjeldab õpetajate arusaamu ja praktilisi kogemusi, kuidas mängu abil eri kooliastmetes kultuuriliste väärtuste arutelu algatada ja juhtida.

Õpetajate tajutud enesetõhususest mitmekultuurilises klassiruumis kirjutavad **Karolin Mäe ja Meril Ümarik**. Uuringusse olid kaasatud Eesti põhikooli õpetajad, kellel on kogemus teisest kultuuriruumist pärit õpilaste õpetamisega. Ilmnes, et kõrgema enesetõhususega õpetajad kasutavad kultuuritundliku õpetamise strateegiaid, näiteks avatusele suunatud klassikeskkonna kujundamine, eri vaatenurkade avamine klassiruumis, õpilase individuaalsusega arvestamine ning heade suhete loomine õppijatega. Enesetõhusust selgelt toetavateks teguriteks on eelneva kogemuse olemasolu mitmekeelse õppijaga, koostöine koolikultuur, pädevuste suurendamine koolituste varal, võõrkeele oskus, avatud suhtumine ja välismaal elamise kogemus. Õpetajad tajusid väljakutsetena aja- ja vajalike materjalide nappust, suhtlemispädevuse osalist puudulikkust ning läbipõlemise ohtu.

Koolikeskkonna mõjust rändetaustaga õpilaste laste akadeemilisele edukusele Iirimaa kirjutavad Dublinis asuva Majandus- ja Sotsiaaluuringute Instituudi teadurid **Fran McGinnity, Aisling Murray ja Merike Darmody**. Nende uurimus on inspireeritud varasemate uuringute tulemustest, mis näitavad, et paljudes riikides on sisserändaja taustaga lastel keeruline saavutada emakeeles haridust omandavate eakaaslastega samaväärseid õpitulemusi. Artiklis tuginetakse Iirimaa kohortuuringuga „Üleskasvamine Iirimaa“ („Growing Up in Ireland“) kogutud rikkalikule andmekogumile ning uuritakse sisserändajate üheksa-aastaste laste akadeemilist edukust. Tulemused osutavad, et erinevalt paljudest „vanadest“ sisserände riikidest jäävad üheksa-aastaste rändetaustaga õppijate saavutused Iirimaa vaid veidi maha Iirimaa sündinud laste tasemest. Sisserändajate laste kultuurilise ja keelelise lõimimise muustrite teadmine võib aidata ka Eestis vältida sotsiaal-majanduslikust taustast tulenevat hariduslikku ebavõrdsust ning toetada nii sisserändajate peresid kui ka haridusasutusi.

Järgmised kaks artiklit keskenduvad alates 2015. aastast Eesti lasteaeades alanud kahesuunalisele keelekümblusele. **Natalja Gusjuk, Maire Tuul ja Tiia Õun** analüüsivad nelja esimese kahesuunalise keelekümbluse rühma kogemusi, tuginedes lastevanemate ootustele, kogemustele ja hinnangutele programmi tulemuslikkuse kohta. Uuringust selgus, et kuigi erineva kodukeelega laste vanemate põhjendused kahesuunalise keelekümbluse kasuks otsustamisele olid erinevad, ollakse kodukeelest sõltumata enamasti rahul nii lapse arenguga kui ka programmiga tervikuna. Artiklis tuuakse välja mudeli arendamise võimalused.

Samal teemal jätkab **Kara Brown**, kes kirjeldab USA teadlase pilgu läbi kahesuunalise keelekümbluse mudeli rakendamist neljas Eesti lasteaias ruumi-

lisest vaatenurgast. Uurimismeetodina kasutati osalusvaatlust ning intervjuusid. Autor lähtub uuringu kavandamisel ruumist kui keelepoliitika võtmeküsimusest ja sotsiaalselt konstrueeritud nähtusest. Selline lähenemine haakub hästi Eestis kujunenud olukorraga, kus suur osa venekeelsest elanikkonnast elab eestlastest erinevas kultuuri- ja keeleruumis. Tulemusi analüüsib autor erinevate (ruumi) tasandite kaupa: rahvusvaheline, riigi, linna (KOV) ja asutuse tasand. Jätksuutlikkuse peamise riskina kahesuunalise keelekümblusprogrammi levikus ja rakendamises näeb autor lasteaias ja vanemate suuri valikuvõimalusi keeleõppes ja asjaolu, et põhikoolis ei pruugi olla võimalik jätkata kakskeelse keelekümblusega. Toimetajatena mõõname, et poliitiline suund eestikeelsele koolile toob kaasa valikute vähenemise juba lasteaias (nt venekeelne rühm valikuna võib ära langeda, keelekümblus on aga igati soositud). Mõlema keele oskus mistahes koolitüübis on alati kasulik, pealegi on vene keele osatähtsus esimese võõrkeelena Eestis endiselt suur (üle 382 000 inimese, vt Statistikaamet, 2021).

Kogumiku kolm järgmist artiklit keskenduvad täiskasvanud keeleõppijale. **Birute Klaas-Lang** tutvustab täiskasvanute Soomes, Saksamaal ja Norras juba praktiseeritud kaasavaid keeleõppemeetodeid. Vajadus õpetada eesti keelt täiskasvanutele lähitulevikus ei kao, sest keeleõppetarve hõlmab 15 protsenti elanikkonnast, k.a umbes 30 000 uuselanikku. Nende kõrval ei suuda ka 40 protsenti eesti keele kui teise keele riigieksamis sooritajatest kodumaal probleemideta õpinguid jätkata või tööturule siseneda. Artikkel tutvustab kogukondlikku keeleõpet, mille puhul õppijale on toeks ümbritsev keelekeskkond, sh keeleloots – õppija saatja ja kaaslane formaalsest keeleõppesest väljaspool.

Mare Kitsnik, Linda Palts ja Monika Urb tutvustavad arendusuuringut, mille käigus valmis A2 keeletaseme õppijatele lisalugemiseks sobivate blogistiilis tekstide kogumik, mis on koostatud päriselu sündmuste põhjal. Autorid on taotlenud autentsust nii sisu kui ka keelekasutuse puhul, arvestades samal ajal tekstide jõukohasust algajatele. Artikkel on kasulik lugemisvara kõigile õppevara koostajatele, sest autorid kirjeldavad protsessi, kuidas teaduspõhiselt luua õppematerjali, kontrollida selle kvaliteeti ja rakendatavust.

Katrin Saar, Terje Loogus ja Krista Uibu uurisid saksa keelt B1-tasemel õppiva noore suhtumist kursusel rakendatud fiktiivse identiteedi meetodisse. See meetod põhineb rollimängudel, mis peaksid aitama omandada keelt elulistes olukordades. Selgus, et sõltumata ligi poole osalejate suhtelisest rahulolematusest muudab meetod õppimise huvitavamaks ja mitmekülgsemaks, kasvatab suhtlusvalmidust ja loovust ning aitab isiklikel teemadel rääkida neil, kes seda muidu ei teeks.

Kõik õpetajad puutuvad oma töös kokku lastega, kellel on hariduslik erivajadus – neid leidub mitmekeelsete seas samal määral nagu ükskeelsete

hulgas. Paraku on keelepuude märkamine mitmekeelsel lapsel keerukam kui ükskeelsel. Kogumiku viimane artikkel käsitleb lausete järelkordamise testi väljatöötamist keeletöötlusvõime hindamiseks kakskeelsetel lastel. **Marika Padrik, Virve-Anneli Vihman ja Olga Fil** selgitasid viie-kuueaastaste eesti-vene kakskeelsete laste puhul välja eestikeelsesse testi sobivad lausemallid ja laused. On teada, et kakskeelsus ei raskenda võimalikku keelepuuet, aga arenguline keelepuue esineb kindlasti mõlemas keeles. Uurimusel põhinevaid teste välja töötades püütakse vältida olukorda, kus õpetajad või tugispetsialistid, kes kuulevad kakskeelse lapse algtasemel keelekasutust ainult ühes keeles, peavad avalduvaid vigu keelepuude tunnusteks, kuid seesuguse ületestamise kõrval püütakse vältida ka keelepuude alatestimist. Uurimus annab õpetajatele kasulikku teavet selles vanuses laste süntaktiliste oskuste kohta.

Järgneb kolm raamatutvustust. Karmen Trasberg tutvustab **Fred Dervini ja Andreas Jacobssoni** raamatut „Teacher Education for Critical and Reflexive Interculturality“ (2021), mille autorid avavad mitmekultuurilise hariduse rahvusvahelist konteksti. Nad kutsuvad üles vaatama seda mitmetähenduslikku ja poliitiliselt laetud mõistet kriitiliselt ja analüüsivalt. Autorid soovivad vältida sisutühje loosungeid ja häid kogemusi edastavaid valmis retsepte. Väga oluliseks peavad nad mõistelist selgust – mida üks või teine termin tähendab minu emakeeles ja kultuurikontekstis ning kas kõik mõisted on üldse keeleliselt või kultuuriliselt tõlgitavad. Samavõrd oluline on selles protsessis peegeldamine – millised on sarnasused ja erinevused skaalal meie vs. nemad, mis seda mõjutab (võimusuhted, ideoloogiad) ning millist kriitikat on sellele lähenemisele tehtud. Ukraina sõja foonil on autorite sellisel käsitlusviisil suur lisandväärtus, see on kriitilise allikakasutaja ja -hindaja rolli rõhutamine, et seista vastu desinformatsioonile või infomanipulatsioonidele.

Birute Klaas-Lang tutvustab **Helena Metslangi** raamatut „Juhend iseseisvaks keeleõppeks. Õpioskused ja keelekeskkond“, mis on Integratsiooni Sihtasutuses 2021. aastal välja antud kakskeelsena (eesti-vene ja eesti-inglise). Käsiraamatu eesmärk on kujundada uut tüüpi keeleõppijat – aktiivset, ennast juhtivat ja oma õppimise eest vastutavat. Pidevas dialoogis lugejaga püüab autor vähendada alustavate keeleõppijate ärevust, kasutades selleks tuntud inimeste edulugusid, ja kujundada õppimist toetavat mõtteviisi. Põhjalikult käsitleb ta motivatsiooni loomist ja hoidmist. Raamatust leiavad tuge mistahes keele õppijad, keda ahistavad hirmud, ebakindlus või kes on jäänud keele õppimise teekonnal toppama.

Ka järgmisena tutvustatakse käsiraamatut. Selle sihtrühmaks on õpetajad, kelle klassis või rühmas õpib laps, kes omandab eesti keelt teise keelena, kuid vajab selle juures kaaslastega võrreldes suuremat tuge. Autorid **Merit Hallap ja Marika Padrik** tutvustavad oma raamatut „Mitmekeelne erivajadusega õpilane koolis“, mis valmis RITA projekti raames (2018–2020). Raamat aitab

õpetajal paremini mõista keele omandamise raskuste põhjusi erinevat laadi erivajadustega õpilastel. Arusaamine, kuidas toimub verbaalne ja mitteverbaalne infotöötlus ajus ja mis võib selles protsessis häiruda, on õpetajale oluline enda tegevuse mõtestamisel ja kaasavas klassis kohandamisel. Eraldi peatükis käsitlevad autorid õpetajate võimalusi keelepuude märkamiseks. Viimases peatükis tutvustatakse eripedagoogilisi võtteid selliste õpilaste toetamiseks, tuues praktilisi näiteid õppeolukordadest ja juhtumitest.

Soovime head lugemist ja ideid rakendamiseks ning edasisteks uuringuteks!

Marika Padrik, Krista Kerge, Karmen Trasberg

Kasutatud kirjandus

- Argus, R. (2022). Eesti keele õppe toetamisest mitmekeelsetes klassides. *Oma Keel 1*, 54–59.
- Argus, R., Rüütmaa, T. & Verschik, A. (2021). *Mitmekeelsus, esimese ja teise keele omandamine. Peamistest teooriatest, uuringutulemustest ja õpetamismeetoditest*. Kirjandusülevaade. Tallinna Ülikool. Vaadatud 25.08.2022 <https://www.tlu.ee/sites/default/files/T%C3%9CHI/Kirjandusu%CC%88levaade%20pikem%20variant%2014.01.2021.pdf>.
- Balti Uuringute Instituut (2019). *Mitmekultuurilise hariduse tegevuste kaardistamine: Uuringuaruanne*. Vaadatud 25.08.2022 <https://www.ibs.ee/publikatsioonid/mitmekultuurilise-hariduse-valdkonna-kaardistamine/>.
- Balti Uuringute Instituut (2021). *Uussisserändajast lapse kohanemine Eesti üldhariduskoolis: Olukord, tugisüsteem ja valmisolek mitmekultuuriliseks õpikeskkonnaks*. Vaadatud 25.08.2022 <https://www.ibs.ee/publikatsioonid/uussisserandajast-lapsekohanemine-estii-uldhariduskoolis-olukord-tugisusteem-ja-valmisolek-mitmekultuuriliseks-opikeskkonnaks/>.
- Eesti Pagulasabi (2018). *Avatud algus: valik retsepte mitmekultuurilise lasteaia kujundamiseks*. Vaadatud 25.08.2022 <https://www.pagulasabi.ee/avatudalgus>.
- Eesti Reformierakonna, Isamaa Erakonna ja Sotsiaaldemokraatliku Erakonna koostööleping aastateks 2022–2023. Vaadatud 26.08.2022 <https://valitsus.ee/valitsuse-eesmargid-ja-tegevused/valitsemise-alused/koalitsioonilepe>.
- Ehala, M. (2017). Keele rollidest eesti rahvusidentiteedis. Teoses T. Tammaru, R. Eamets & K. Kallas (toim), *Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. Eesti rändeajastul* (171–178). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Ehala, M., & Koreinik, K. (2021). Patterns of individual multilingualism in Estonia. *Journal of Baltic Studies*, 52 (1), 85–102. <https://doi.org/10.1080/01629778.2020.1858125>
- Ehala, M., & Niglas, K. (2004). Eesti koolinoorte keelehoiakud. *Akadeemia* 2006 (10), 2115–2143.

- Euroopa keeleõppe raamdokument: õppimine, õpetamine ja hindamine* (2007). Euroopa Nõukogu, Haridus- ja Teadusministeerium. Vaadatud 25.08.2022 https://www.hm.ee/sites/default/files/euroopa_keeletõppe_raamdokument.pdf.
- Haridusilm (2022). *Valdkonnaraportid: Üldharidus 2021/2022*. Vaadatud 25.08.2022 <https://www.haridusilm.ee/ee/valdkonnaraportid/haridus/uldharidus>.
- Harno (s.d.). *Õppemethodikad ja õppeviisid. Keelekümblus*. Vaadatud 25.08.2022 <https://harno.ee/keelekumblus>.
- Intergratsiooni Sihtasutus (2022). Vaadatud 25.08.2022 <https://www.integratsioon.ee/>.
- Järva, I. (2012). *Meie mitmekultuuriline lasteaed*. Toimetanud Kairit Henno. Tartu: Atlex.
- Kerge, K. (2007). Euroopa keeleõppe ühtne raamistik ja emakeel. *Oma Keel*, 1, 27–40.
- Kerge, K. (2012). Let's talk linguistics. *Keel ja Kirjandus*, 8-9, 581–597. <https://doi.org/10.54013/kk658a3>
- Kerge, K. (2014). Keel, selle omandamine, õppimine ja õpetamine. Teoses K. Kerge (toim), *Uurimusi keele omandamisest, õpetamisest ja korpustest / Studies in Language Acquisition, Learning Corpora*. TLÜ eesti keele ja kultuuri instituudi toimetised / Proceedings of the TLU Institute of Estonian Language and Culture, 16 (9–20). Tallinna Ülikool.
- Krull, E. (1999). Inter- ja multikultuurilised kasvatustaotlused Eestis. *Akadeemia*, 1, 114–129.
- Pöder, K., Lauri, T., & Rahnu, L. (2017). Challenged facing the Estonian school system: The achievement gap between language stream schools and school choice by immigrants. *Estonian Human Development Report 2016/2017. Estonia at the Age of Migration*. <https://2017.inimareng.ee/en/immigration-and-integration/challenges-facing-the-estonian-school-system/>
- Raag, T. (toim) (2022). Rahvaloendus. Eesti rahvaarv ja eestlaste arv on kasvanud. *Pealinn*, 01.06.2022. Vaadatud 25.08.2022 <https://pealinn.ee/2022/06/01/eesti-rahvaarv-ja-eestlaste-arv-on-kasvanud/>.
- Rääsk, M., Rääsk, E., Järv, S., Kirss, L., Palginõmm, K., & Pedaste, M. (2020). *Ühtse Eesti kooli mudeli väljaarendamine Eestis*. Vaadatud 25.08.2022 https://ranne.ut.ee/files/rita_koolimudelid.pdf.
- Statistikaamet (2021). Eesti elanikud räägivad 231 eri emakeelt. *Eesti Statistika. Rahvaloendus: Uudised*. 14. märts 2021. Vaadatud 25.08.2022 <https://www.stat.ee/et/uudised/eesti-elanikud-raagivad-231-eri-emakeelt>.
- Tamm, A. (2020). Kultuuri ja väärtuspädevus. Teoses M. Pedaste (toim), *Üldpädevused gümnaasiumis. Käsiraamat õpetajatele üldpädevuste mõistmiseks ja arendamiseks gümnaasiumis*. Tartu Ülikool.
- Tammemägi, A., & Ehala, M (2012). Eesti õpilaste keelehoiakud 2011. aastal. *Keel ja Kirjandus* 4, 241–260. <https://doi.org/10.54013/kk653a1>
- Tulviste, T., & Tamm, A. (2015). Väärtuspädevuse iseärasused ja arengu toetamine. Teoses E. Kikas & A. Toomela (toim), *Õppimine ja õpetamine kolmandas kooliastmes. Üldpädevused ja nende arendamine*. Tallinn.

- Tuul, M., Kirbits, K., & Kinkar, V. (2011) *Meie mitmekultuuriline lasteaed. Abiks õpetajale Euroopa kolmandatest riikidest saabuvate ja lasteasutuse õppekeelest erineva koduse keelega laste õpetamisel*. Intergratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed. Vaadatud 25.08.2022 <https://integratsioon.ee/en/meie-mitmekultuuriline-lasteaed>.
- Valk, A. (2010). Mitmekultuuriline klass. Teoses E. Kikas (toim), *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes*. Tallinn.
- Verschik, A. (2019). Mitmekeelsus, keelekontaktid ja keeleline teadlikkus. *Keel ja Kirjandus*, 1-2, 6–23. <https://doi.org/10.54013/kk735a2>
- Verschik, A. (toim) (2021). *Multilingual Practices in the Baltic Countries*. Tallinna Ülikooli kirjastus.